

פרשת נח: אבטלה (רוחנית) סמויה

"טובים השניים מן האחד" (קהלת ד, ט) משמעות הפסוק הזה בקהלת היא תובנה יסודית חברתית, וכך מבאר הר"ן את עניינה: "רצה בזה כי השותפות והחברה דבר מועיל הן שישתדל האדם בתועלת חברו או לא ישתדל אחר היות שיתוף החברה ביניהם אי אפשר מבלתי תועלת" (דרשות הר"ן, הדרוש הראשון). כפי שאמר קהלת, ומודגש בדברי הר"ן הללו, והנראה פשוט, שכל חיבור של קבוצת אנשים, המתקבצים יחדיו ומסייעים אלו את אלו מרבים תועלת בעולם. "כל דבר יתחזק ויכפל בהצטרף אליו דומהו" (ר"ן, שם). הר"ן מנסח בדבריו את האמרה שהשלם גדול מסך חלקיו. התיאור הזה של העצמה הנובעת מליכוד השורות, ומשיתוף פעולה, עומד בתשתית הגלובליזציה שאנו חווים כיום. וביתר שאת בזמננו הדברים אינם זקוקים להסבר.

אולי משום כך, כשאדם בן דורנו נתקל בפרשת מגדל בבל, קשה לו עד מאד להבין על מה חרה לה', ומדוע החליט לפורר את האחדות המופלאה שנוצרה בין בני האדם למטרה אחת ברורה. "הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים..." (יא, ד). מדוע ליצור חיץ בין בני האדם? תשובת חז"ל לשאלה זו היא ש"כולם לשם עבודה זרה נתכוונו" (ברייתא בסנהדרין קט, א), לפירוש זה עיגון טקסטואלי בפסוקים. מילות הפסוק "נעשה לנו שם" רומזות כי כוונת בני האדם היתה למחות את זכרו של הבורא מעל פני האדמה, לנו ולא לו (רש"י הירש). הקושי עם דברי חז"ל הוא שהתיאור של החטא נשמע תיאור "גס" מידי ואינו מברר מה המיוחד בעבודה זרה זו ומהם איפיונה עד כי טרחה התורה לתאר את הסיפור לפרטי פרטיו.

האחדות שעליה מצביעה התורה כשורש הבעיה, ככל הנראה מועילה ומעצימה, אבל יש לה גם השפעות שליליות. לאחדות יש גם הכח לבטל דעות מיעוט, לייצב רעיונות שאין להם אחיזה במציאות ושאינן להם קשר לאמת. כשהרבה אנשים חושבים באופן מסוים, בדרך כלל, נזהה תופעה של הסתמכות מזן "מיליוני סינים לא טועים". השיתוף מועיל גם להבנות את הנכונות לנפילה משותפת, בחינת צרת רבים חצי נחמה. העדריות מסייעת ליחידים לגבור על החששות המתגנבים, ולהתעלם מאותות אזהרה וספקות המלווים כל הכרעה קטנה בחיים. החברה היא מסגרת מחבקת, ומקור לבטחון שהוא לעיתים אשליה, ועיין ערך ההתאגדות הפוליטית.

"ועתה לא ייבצר מהם כל אשר יזמו לעשות" הרש"ר נכנס לביאור לשוני של השורש י.ז.ם ומתוך כך מבאר את כוונת דברי ה' הללו ברוח דומה לזו שהצגנו אנו. הרש"ר מסביר ששורש י.ז.ם. קרוב במשמעותו ל"גזם" שהוא מין ארבה, ומשמעות הדבר שהם התאגדו כנחיל ארבה. לשון זו דומה גם ללשון גוזמא והפרזה. בכך בעצם טוען הרש"ר שהפנטסטיות שבקולקטיוויות יש בה מצד אחד גם את פוטנציאל ההצלחה והכח, אך יש בה גם את הגורם המשתק והמחריב, השקרי, הבלתי נסבל.

כשכל העולם פועל לקראת משימה אחת, מתרחשת "אבטלה סמויה" רוחנית. הקרבן הגדול הוא בעקידת המחשבה העצמאית של כל אדם, באובדן היצירתיות. וכן בדרישה המוגבלת למאמץ מכל פרט ופרט. הרעיון שכולם שפה אחת ודברים אחדים, אמנם יש בו העצמה של שיתוף, אך יש בו השתקה של הריבוי. העיקרון הזה נכון בתחומים רבים ומגוונים. תלבושת אחידה מקדמת את תחושת השייכות, אך מערערת את היכולת לביטוי עצמי. צעידת הצבא במארש קצבי אחיד מסחררת ומאפשרת הירתמות בלתי מוגבלת, אך יש בה רמיסה של החירות ואף טשטוש כשלים של המוסר הטבעי. משימות משותפות בדרך כלל מתאפיינות בהליכה לקראת משימה גדולה. במובנים הטכניים המשימה מתפרטת לרשימת פקודות ומהלכים שמובילים אל נקודת הסיום "לא ייבצר מהם כל אשר יזמו לעשות..." היכולת לפעול ולהשיג מאפשרת את ההצלחה אך מסיגה לאחור כישורים של העמקה ושיח. היא אינה מאפשרת התלבטויות, ומדלגת מעל הבעיות האנושיות והאישיות. האדם נהיה סטטיסטי, החברה אינה מכירה בצרכים שלו ובקיומו בעצם. אדם שוקע בתפקיד ואיש אינו רואה את מה שמתרחש בנפשו, מעבר למשימה.

השאלה שעומדת בפני הקב"ה היא כיצד לאפשר לבני האדם למצוא את נקודת האיזון שבין אחדות לבין עצמיות. שאלה זו היא פרדוקסלית מעט, כיצד לארגן- בלאגן, כיצד ליזום- ספונטניות? ההכרעה להפריד בין עמים ותרבויות יש בה מיצוע בין שני הפנים, של הריבוי ושל הייחוד. השפה מופיעה בפרשה כמאפיין חזק של הפירוד המדויק והמאוזן הזה. השפה יכולה להביא לידי ביטוי ייצוג של הדברים עצמם כפי שהם. אך שפה יכולה להביא לביטוי לא רק את המהות עצמה אלא גם השקפת עולם. משנתרבו הלשונות, ניתנה האפשרות להביא לביטוי באמצעות נתינת שם גם משמעות חדשה. להציג את נקודת המבט הסוביקטיבית על התופעות המגוונות. השתנות השפה ומתן המשמעויות להוויה יצרו את השונות התרבותית והאתנית. אם בשפה האנגלית אדון הוא mister או sir, קרי מושל ושליט, הרי שבשפה העברית אדון הוא אדן, בסיס. בשפה האנגלית couple קרי, צמד, קירבה ובעברית, זוג (נשוי), שניות ודואליות. באנגלית head ראש, הוא הובלה. ובעברית ראש הוא ראשון (ראה גם רש"ר הירש).

כשם שההתייחסות אל החיילות, ואל ההיבט המבצע של האדם ככח עבודה כשהיא מוצבת בחזית, היא אינה מאפשרת להביא לביטוי את הרובד האנושי הייחודי והאישי. כך גם שפה 'אחת' עשויה לאפשר דיוק: "לקרוא לילד בשמו". אך עשויה להדרדר למקום הרדוד שבו השפה הופכת לכלי תקשורת בלבד. ריבוי הלשונות הוא תיקון המחייב חשיבה מעמיקה על הדיבור כביטוי של הלך רוח. באמצעות פערי השפה נוצר גם שיח. שאיננו רק ביצועי, אלא יש בו שאר רוח, הבנה וגישור על פערים ושונות.

הקב"ה ברא את היקום במאמר. מאמרו היה המהות, האחדות, הפסקנות ואולי גם הדין. השפה היא היצירה האנושית. תפקידו של האדם לא לעמוד במקומו של הקב"ה ולראות דרכו את הנקודה המאחדת. אלא להפרידה לרכיביה הקטנים ביותר. להעצים בכך את הבריאה, להרבות חסד ולהשלים את מעשי הקב"ה.